

TYSKLAND

- litt om økonomi og arbeidsliv

1. Tysk jobbmirakel?
2. Økt ulikhet i lønn - mer stabilt for samlet inntekt
3. Arbeidsmarkedets betydning
4. Lenge svak reallønnsvekst, høyt produktivitetsnivå
5. Tyskland i makroøkonomisk sammenlikning
6. Skattenivå og statsfinanser

September 2016

Tidligere utgitte samfunnsnotat i 2016

Samfunnsnotat	1/15	Storbritannia – litt om økonomi og arbeidsliv
Samfunnsnotat	2/15	OM JOBBER MED TILSKUDD - litt om lønnstilskuddsordninger
Samfunnsnotat	3/15	Foran revidert - bakgrunn for RNB 2016 og statsbudsjett 2017
Samfunnsnotat	4/15	Jobb i Norden

* * *

Tyskland har fremvist en sterkt positiv arbeidsmarkedsutvikling de siste årene. Man har klart en uvanlig sterk nedgang i den målte arbeidsløsheten på få år; fra 11 prosent i 2005 til snau 5 prosent nå. Bak dette ligger også en udiskutabel vekst i antall sysselsatte.

Målt i antall arbeidstimer er ikke tallene like imponerende. Her er bildet mer omtrent som i Sverige og klart svakere enn i Norge. Dette litt motstridende bildet forklares ved en noe svakere befolkningsutvikling, mens også et betydelig innslag av "deling på jobbene". Arbeidstid per sysselsatt har gått mer ned enn i andre land. Da dette i stor grad er resultat av institusjonelle og organisatoriske grep, fremstår det like fullt som en økonomisk-politisk suksess i et ellers nokså mislykket Europa.

Tyskland har da også hatt en gunstig makroøkonomisk utvikling sammenliknet med andre euroland etter finanskrisen og den etterfølgende eurokrisen. Tyskland er et av de få landene i Europa som har fått høyere sysselsettingsprosent (andel befolkning i arbeid) enn før finanskrisen (2008). Jobbveksten siden 2009 har vært omtrent som i Norge (ca 5 pst), men befolkningsveksten klart lavere.

Endring i arbeidsløshet	
1.halvår 2008 – 1.halvår 2016	
Hellas	+15,7
Spania	+10,5
Italia	+5,0
Portugal	+3,1
Euroområdet	+2,9
Frankrike	+2,8
Danmark	+2,8
Irland	+2,7
Finland	+2,7
Nederland	+2,7
Norge	+2,3
EU(28)	+1,9
Sverige	+1,0
Island	+0,5
Storbritannia	-0,3
USA	-0,3
Polen	-0,9
Tyskland	-3,4

Kilde: OECD Harmonisert ledighetsrate.

Arbeidsløshet blant unge (under 25 år) er blitt redusert fra om lag 15 pst. i 2005 til om lag 7 pst. i 2015, ifølge tall fra Eurostat. I dag er Tyskland et av OECD-landene med lavest arbeidsløshet blant unge.

Både utenriksøkonomi og offentlige finanser er i god balanse. Dette gir en robusthet som Storbritannia mangler, når de også kan vise til pene tall for arbeidsmarkedet sammenliknet med EU-landene ellers.

Tysk økonomi og arbeidsliv er imidlertid kraftig endret. Først som følge av gjenforeningen med DDR, dernest som følge av betydelige institusjonelle endringer i arbeidslivet. Baksiden av bedret sysselsetting er at det er utviklet et "B-lag" i arbeidsmarkedet med små, usikre og dårlig lønnede arbeidsplasser i tjenestesektoren. Lønnsforskjellene i Tyskland har økt markert og reallønnsutviklingen har vært svært dårlig inntil de seneste årene.

I det følgende omtaler vi nærmere noen n trekk ved tysk økonomi og arbeidsliv.

1. TYSK JOBBMIRAKEL?

Tyskland har fremvist en sterkt positiv arbeidsmarkedsutvikling de siste årene. Den har mobilisert interesse fra utlandet, og særlig i Sverige har den ført til debatt om økonomisk politikk og særlig knyttet til lønnsdannelse.

En rimelig framstilling av utviklingen avhenger av utgangspunkt og sammenlikningsgrunnlag¹. Vår hovedkonklusjon er at forbedringen målt i arbeidsløshet og sysselsettingsrate er nokså enestående. Landet har på kort tid nærmet seg skandinavisk nivå på relativt sysselsettingsnivå. Det er som kjent høyest i verden. Fremgangen har vært særlig stor blant kvinner og eldre arbeidstakere, se også punkt 3.

Målt i jobbvekst er ikke tallene like imponerende. Her er bildet mer omtrent som i Sverige og klart svakere enn i Norge. Dette litt motstridende bildet forklares ved en noe svakere befolkningsutvikling, mens også et betydelig innslag av "deling på jobbene". Arbeidstid per sysselsatt har gått mer ned enn i andre land. Da dette i stor grad er resultat av institusjonelle og organisatoriske grep, fremstår det like fullt som en økonomisk-politisk suksess i et ellers nokså mislykket Europa.

Medaljens bakside har imidlertid to deler: en sosial og fordelingsmessig i Tyskland og en med EU-perspektiv. Arbeidslivet er blitt mer polarisert med klart økende forskjeller i lønn og økt innslag av jobber med lav standard. For andre EU-land fremstår den felles Euro som mye mindre vellykket enn for Tyskland, og dermed et usikkerhetsmoment i fremtidsutsiktene.

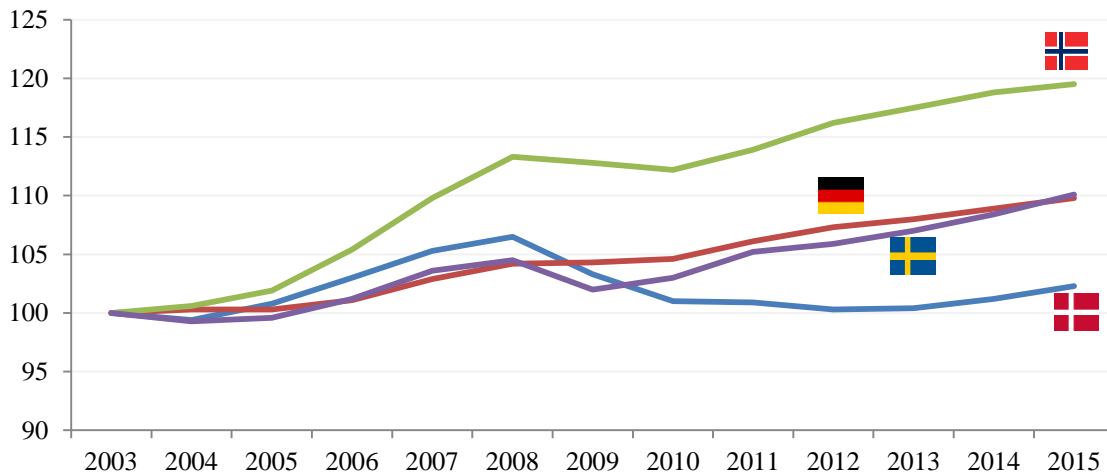
I Tyskland har det vært en uvanlig sterk nedgang i den målte arbeidsløsheten på få år; fra 11 prosent i 2005 til under 5 prosent nå. Bak dette ligger også en udiskutabel vekst i antall sysselsatte.

¹ Bygget på: Did the German Model Survive the Labor Market Reforms? Joachim Möller, The German, Labor Market Miracle, 2003 -2015: An Assessment, Michael C. Burda*

Labor Market Reforms and the Great Recession, Klaus F. Zimmermann, December 2013

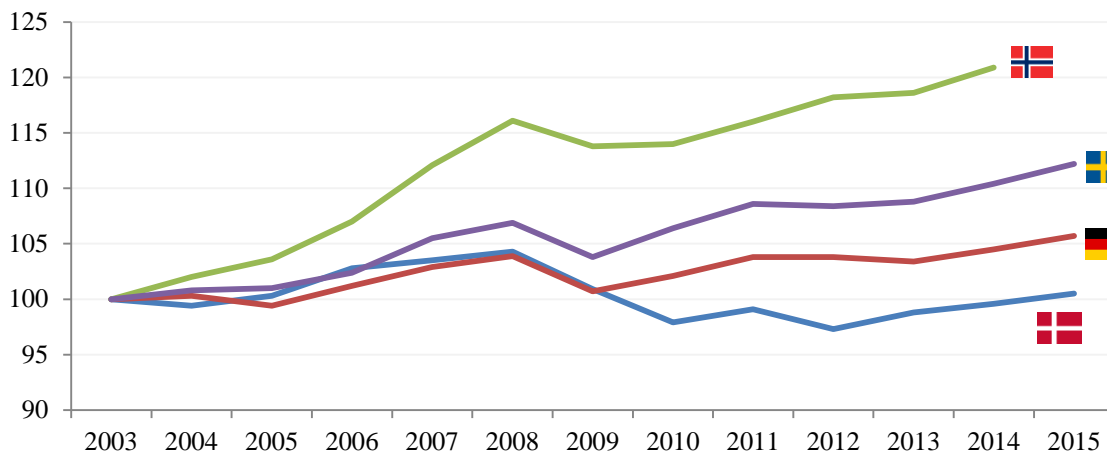
Fabian Lindner, Are the German Labour Market and Pension Reforms a Role Model for Europe?, March 7th, 201
Anke Hassel, Christof Schiller: Der Fall Hartz IV

Antall sysselsatte, 2003=100

Vi ser her en klar jobbvekst, men ikke større enn i Sverige. Sammenliknet med Norge er utviklingen klart dårligere; først og fremst fram til 2008. Bildet er ikke like gunstig om vi tar hensyn til at den enkelte i gjennomsnitt har fått lavere arbeidstid. Utviklingen i antall timeverk viser en mye flatere utvikling, når vi sammenlikner med Sverige; enda mer sammenliknet med Norge.

Antall timeverk, 2003=100

Sysselsettingsraten, som måles i antall personer i forhold til befolkningens størrelse, har imidlertid på kort tid kommet opp på skandinavisk nivå, nærmere omtalt i punkt 3 .

Utviklingen har altså i Tyskland hatt en viss karakter av "deling" av utførte arbeidstimer på flere. Arbeidstakerne har redusert antall timer og enkeltvis å gå ned i inntekt. Endringen har således skjedd på bedriftenes premisser. Dette kan være bra fra bedriftens perspektiv, da det gir stabilisering av lønnskostnadene. Men arbeidstakerne mister jo den reallønnsforbedring som normalt følger i et arbeidsmarked som er i vekst.

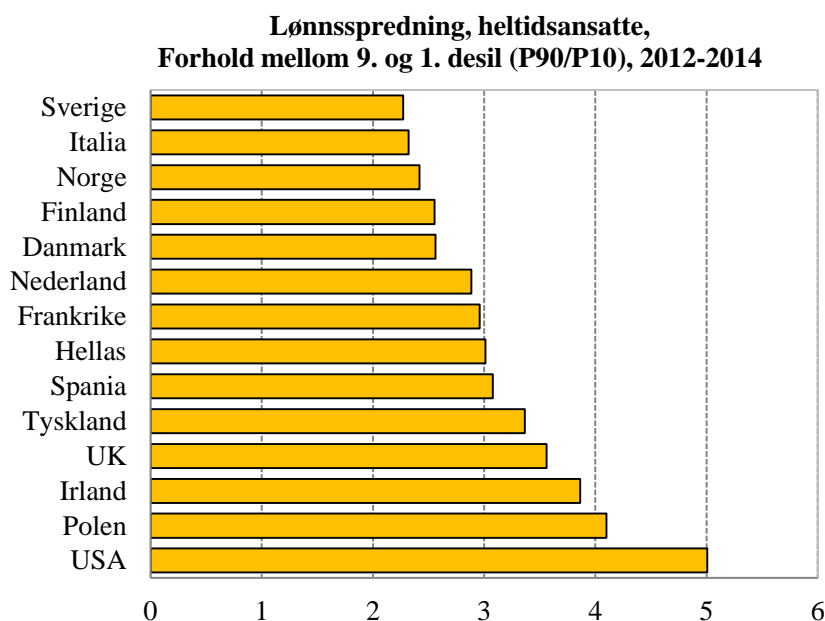
Dette kompromisset har kommet i stand gjennom en kombinasjon av flere mekanismer; hvorav noen viktige synes å ha vært:

- Organiserte tilpasninger av arbeidstid i forbindelse med ”dårlige tider”, mest markert etter finanskrisen. Dette har skjedd dels ved at pålagte overtidstimer ikke har blitt betalt, men i stedet blitt tatt ut i form av (en form for tidskonto) arbeidsgiverstyrt fritid med lønn.
- Statsstøtte til redusert arbeidstid; en form for trygd for delvis arbeidsløshet
- Mer fleksibel lønnsutvikling og arbeidstid gjennom lokale avvik fra sentrale lønnsavtaler
- Mer aktiv arbeidslinje (Harz reformer 2003-2004) gjennom en kombinasjon av tilstrammet arbeidsløshetstrygd og pensjonssystem. Dette har i realitet vært en tilnærming til mer nordiske prinsipper, da både dagpenge- og pensjonssystem i Tyskland før var klart ”mykere” enn hos oss
- Etablering av et betydelig lavlønnsarbeidsmarked gjennom mini-jobber fritatt for viktige krav og friere flyt av ut- og innleiet arbeidskraft (også Harz)

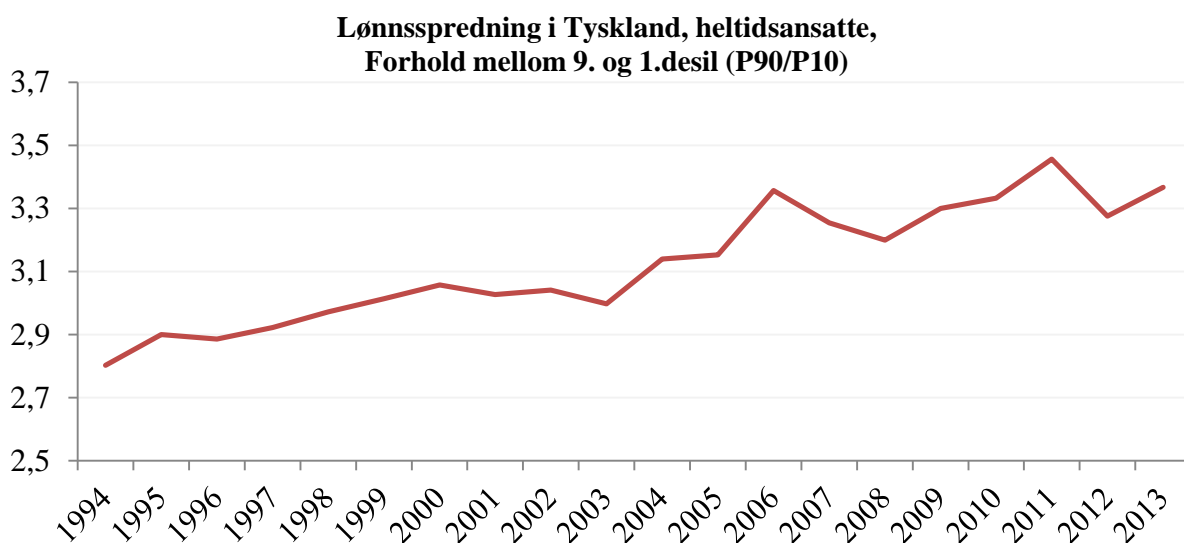
2. ØKT ULIKHET I LØNN - MER STABILT FOR SAMLET INNTEKT

Arbeidsmarkedet er den viktigste arena for fordeling av inntekt i et samfunn. Derfor er også arbeidsmarkedets innretning en del av forklaringen på en jevnere inntektsfordeling i Norden enn i mange andre land.

Lønnsforskjellene i Tyskland er større enn i Norden. Den etterfølgende figuren viser forskjellen mellom grupper nederst og høyt oppe i den samlede fordeling av lønn før skatt. Der forholdstallet er drøye to i Norge, er det godt over tre i Tyskland; dog langt lavere enn i USA.

Dette er et øyeblikksbilde av situasjonen slik den nylig var. Utviklingen over tid har vært markert negativ de siste årene, som neste figur viser.

Kilde: OECD, database for income inequality

En bredere indikator på inntektsulikhet er den såkalte Gini-indeksen for samlet inntekt etter skatt. En økning betyr større ulikhet (en Gini-indeks på 0 tilsvarer full likhet).

Den etterfølgende figur viser utviklingen for Tyskland de siste 20 årene. Det er således ikke bare ulikheten i lønn som har økt; også samlet inntekt etter skatt og overføringer.

Kilde: OECD

Vi kan altså si at Tyskland, målt på disse måtene, er gått fra å være ganske nær Norden fordelingsmessig i 2000 til å *nærme seg det som har vært et vanlig mellom- og søreuropeisk nivå*. Økningen skjedde særlig fra 2000 til 2005. Den gode sysselsettingsutviklingen deretter har ikke gitt klar nedgang i forskjellene igjen, bl.a. på grunn mer lavlønn og mindre utjevning gjennom skatter og trygder.

Dette er noe av bakgrunnen for at OECD i sin landrapport fra 2014 fremhever viktigheten av at Tyskland motvirker nåværende tendens i retning av forsterket ulikhet:

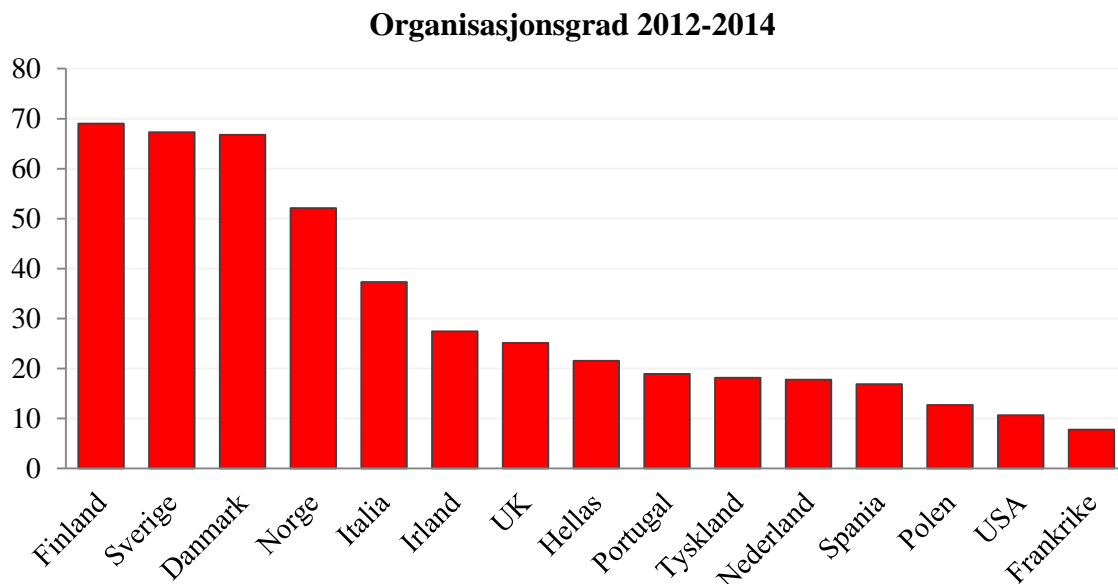
... "Continued efforts are needed to foster economic growth in a more inclusive manner, such that the most vulnerable groups benefit from and contribute to economic growth more strongly and such that the gaps between the rich and the poor in terms of income and wellbeing are reduced. These efforts should include enhancing the labour market outcomes of the most vulnerable and increase upward income mobility among disadvantaged individuals; strengthening skills at the lower end of" ...

3. ARBEIDSMARKEDETS BETYDNING

Tradisjonelt har Tyskland vært annerledes enn særlig USA og UK, med sterkere organisasjonsliv og større innslag av bank- og nonprofit-kapital og eierformer i næringslivet. Dermed har en vært mindre utsatt for ulikheter drevet fram via finansmarkedene.

Økt ulikheter i lønnsinntekt og mer atypisk arbeid, kombinert med skattelettelser for høye inntekter, var viktig for voksende økonomisk ulikhet i perioden 2000-2005. Deretter har den kombinerte effekten av sysselsettingsøkning, og den negative effekten av en mindre omfordeling via skatt og trygder, ført til at Gini-indeksen har stabilisert seg i perioden etter.²

Fagbevegelsen i Tyskland har svekket seg. Organisasjonsgraden har falt betydelig de siste årene, ifølge OECD fra 29 prosent i 1995 til 18 prosent i 2013.

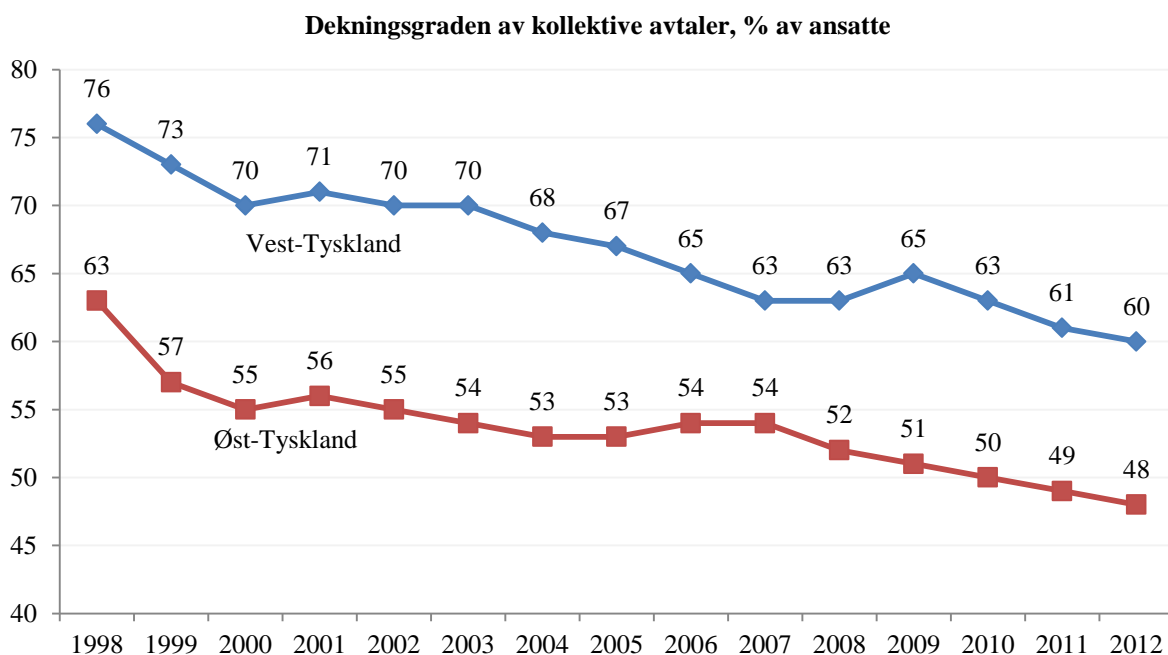

Kilde: OECD, database for union density.

Som i andre land er arbeidstakerne i de tradisjonelle industrisektorene mye bedre organisert enn i tjenesteytende sektor.

Dekningsgraden av kollektive avtaler, er langt større enn organisasjonsgraden. Den har imidlertid også vært fallende, slik etterfølgende figur viser.

² En grundig, oppdatert analyse finnes i Schmid og Stein: Explaining Rising Income Inequality in Germany, 1991-2010. September 2013. DIW Berlin. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2339128

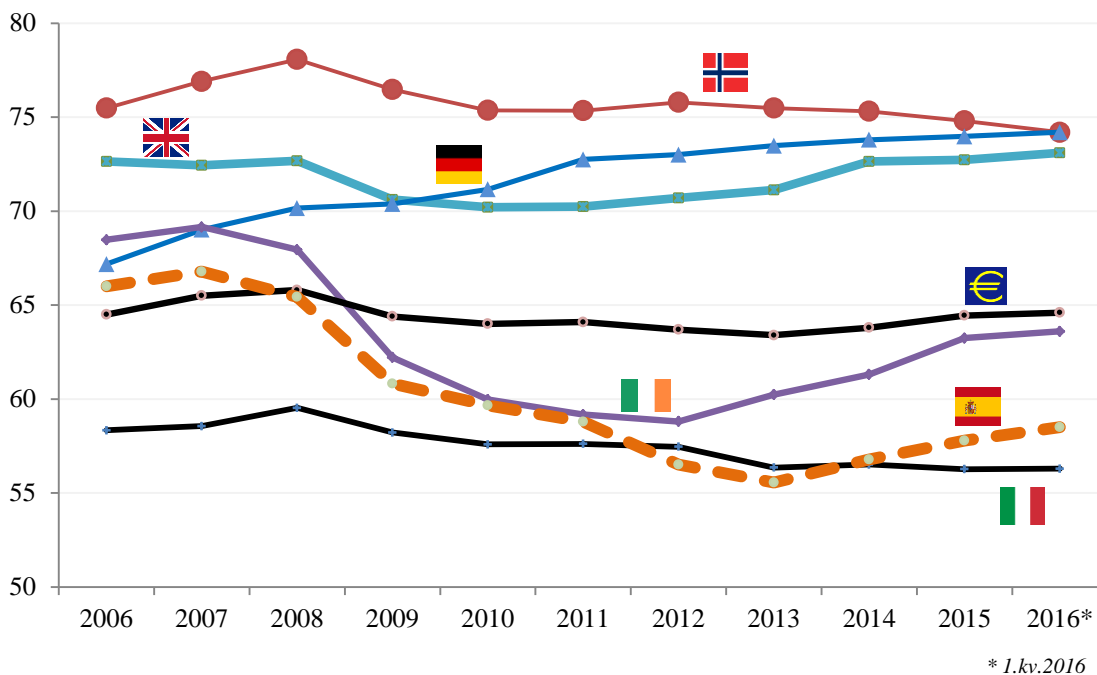
Kilde: Claudia Weinkopf, Universitetet i Duisburg-Essen

Et viktig innslag i det tyske arbeidslivet har vært fremveksten "mini-jobber" som ledd i reformene fra 2003. Dette er ansettelse i jobber med årslønn på ca 50 000 kr (450 euro per måned), kombinert med lave skatter (2 pst) og fritak for trygde- og pensjonspremier. Arbeidsgiver betaler de reduserte trygdepremiene, som i sin tur reduserer pensjonsrettigheter og tar bort retten til arbeidsløshetsstrygd for de aktuelle arbeidstakere.

Ifølge OECD er det anslagsvis 6 – 8 mill. mini-jobber i Tyskland (tilsvarende 15-20 pst av sysselsettingen), hvorav mange tilfaller studenter og pensjonister. 1 av 5 kvinner er sysselsatt på mini-jobber, og kvinner står for over 60 pst. av alle mini-jobber.

Tyskland er et av de få landene i Europa som har fått høyere sysselsettingsprosent (andel befolkning i arbeid) enn før finanskrisen (2008). Jobbveksten siden 2009 har vært omtrent som i Norge (ca 5 pst), men befolkningsveksten klart lavere, som omtalt i punkt 1 om "jobbmirakel".

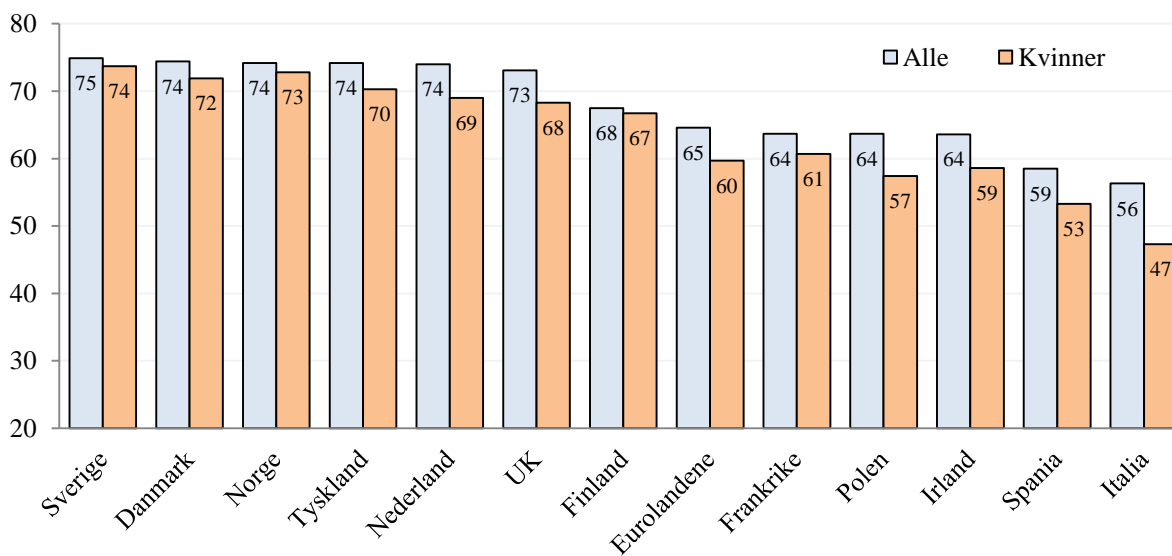
Syssestetingsprosent (syssestette i pst. av befolkning 15-64 år)

Kilde: OECD, Eurostat.

Syssestetingsnivået i Tyskland er etter hvert svært høyt, også for kvinner, på linje med nordiske landene.

Syssestetingsprosent 15-64, 1.kv.2016

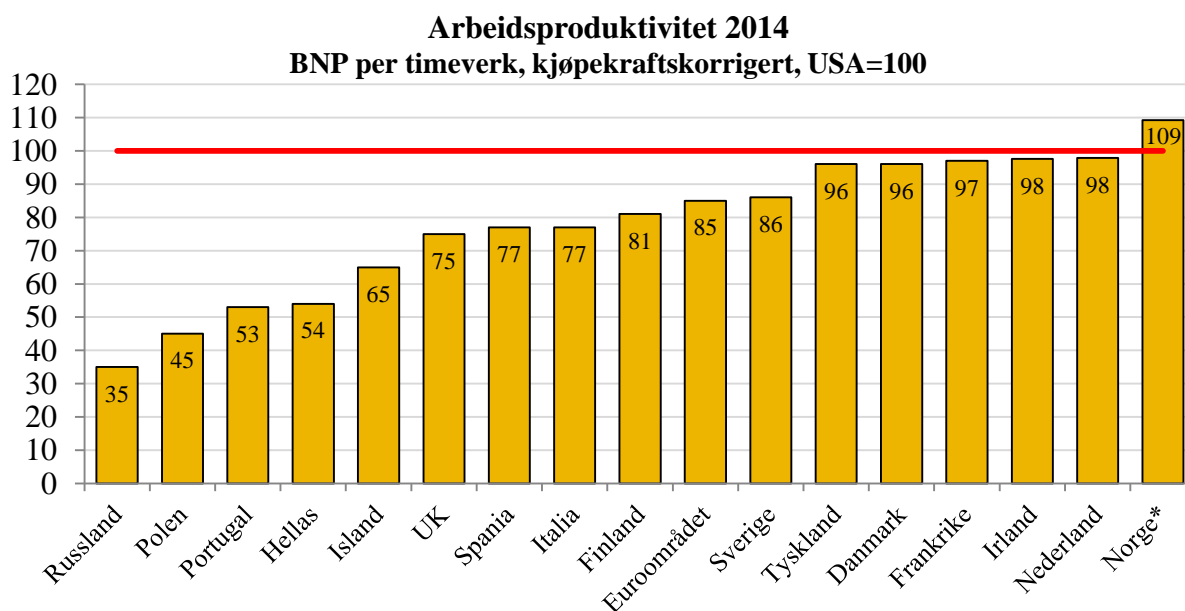

Kilde: Eurostat

4. LENGE SVAK REALLØNNSVEKST, HØYT PRODUKTIVITETSNIVÅ

Økt produktivitet (verdiskaping per timeverk) er den viktigste mekanisme for økt inntektsnivå og levestandard i ethvert land. Det er også dette som gir grunnlaget for høy reallønn.

Det tyske produktivitetsnivået var i 2014, 11 pst. høyere enn euroområdet og 4 pst. under det amerikanske, slik dette forsøkes beregnet for samlet økonomi i nasjonalregnskap. Det var lavere enn det norske ifølge disse tallene, også når vi korrigerer for oljesektorens spesielle høye nivå hos oss. Det finnes imidlertid andre typer justeringer for prisnivå som setter Norge lavere enn denne svært gunstige plasseringen.

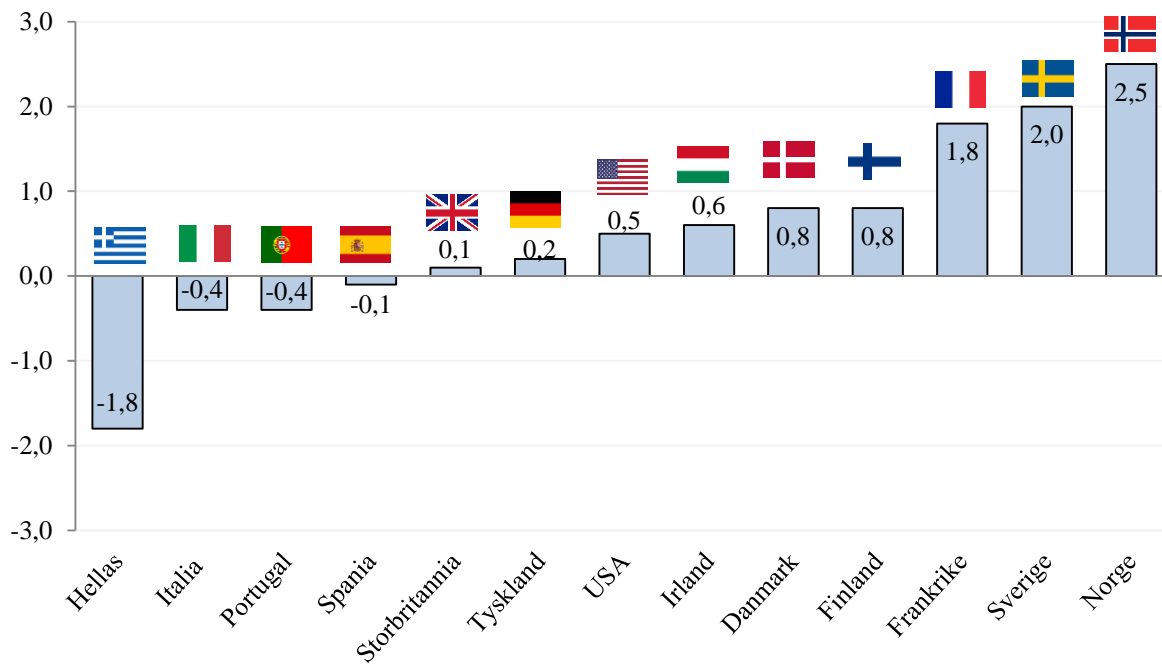

Kilde: OECD, LO for oljekorrigeringen * Norge: eks. oljerente

Når det gjelder industri ligger Tyskland trolig bedre an. Dette forklarer at lønnsnivået med dagens valutakurser ikke avviker så mye som før fra det norske. Og fordi prisnivået i Tyskland er lavt, er lønns kjøpekraft for industriansatte godt på linje med norske forhold.

Reallønnsutviklingen var i en periode negativ, men har vært klart positiv de siste fem åra. Sett over en lengre periode har den vært svakere enn i mange andre land.

Reallønn per ansatt, gj.sn. årlig vekst i pst., 2005-2015

Kilde: OECD Economic Outlook nr. 98, November 2015.

5. TYSKLAND I MAKROØKONOMISK SAMMENLIKNING

Med en eksportrettet økonomi vil ekstern etterspørsel alltid være viktig for Tyskland, noe de i løpet av finanskrisen og i vekstfasen i etterkant har merket. Landet kan vise til solid overskudd i utenriksøkonomien, og landet har halvert arbeidsløsheten i løpet av en 8-års periode til tross for finans- og eurokrisen.

Annerledes enn Storbritannia (jfr. den etterfølgende tabellen) hvor man har tatt i bruk en meget ekspansiv økonomisk politikk med store underskudd både i stats- og utenriksøkonomi, har den tyske regjeringen lagt stor vekt på konsolidering av statsbudsjettet. Eksporten har vært en viktig drivkraft, bl.a. hjulpet av en lav Euro-kurs målt mot styrken i tysk økonomi og konkurranseevne.

Rundt 40 pst. av tysk eksport går i dag til eurosonen og rundt 60 pst. til EU samlet, men disse andelene er synkende.

«Energiewende» – den vedtatte overgangen fra atomkraft og fossil energi til fornybar energi – skaper betydelige utfordringer for den tyske regjeringen. Subsidieringen av fornybar energi, og infrastrukturen den krever, gir staten høye kostnader. Disse er vanskeligere å kontrollere enn først antatt. Regjeringen har satt i gang en reform av energimarkedet som skal bidra til å stoppe den sterke stigningen i strømprisene, slik at den tyske økonomien ikke skades av «die Energiewende»

Den etterfølgende oversiktstabell viser viktige tallstørrelser som sammenlikner den aktuelle økonomiske situasjon for Tyskland med ”noen andre”.

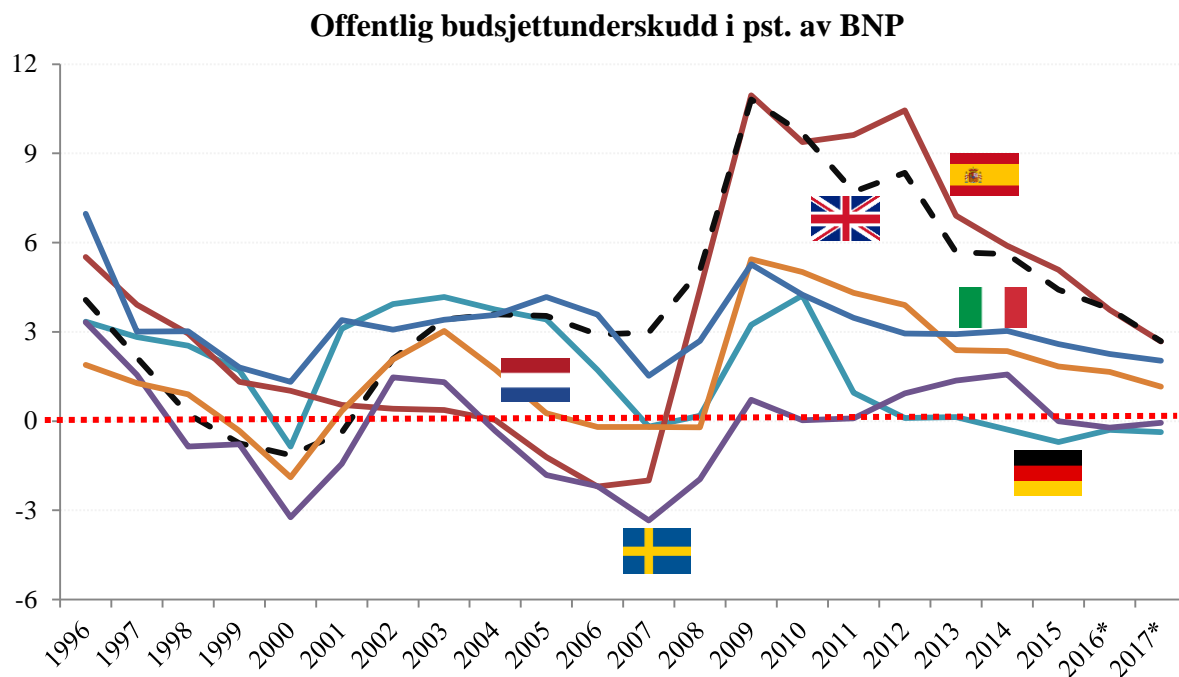
Tabell: Noen viktige tall til sammenlikning

	Gj.sn. 2005-2008	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>BNP-vekst (%)</i>						
Tyskland	2,2	0,4	1,6	1,4	1,6	1,7
Storbritannia	2,0	2,2	2,9	2,3	1,7	2,0
Norge (Fastland)	4,1	2,3	2,3	1,0	0,9	2,1
Euroområdet	2,1	-0,3	1,0	1,6	1,6	1,7
<i>Arbeidsløshet (%)</i>						
Tyskland	9,0	5,2	5,0	4,6	4,4	4,6
Storbritannia	5,3	7,6	6,2	5,4	5,1	5,2
Norge	3,3	3,4	3,5	4,3	4,7	4,5
Euroområdet	8,0	11,9	11,5	10,8	10,2	9,8
<i>Offentlig budsjettbalanse (i % av BNP)</i>						
Tyskland	-1,3	-0,1	0,3	0,7	0,3	0,4
Storbritannia	-3,6	-5,7	-5,6	-4,4	-3,8	-2,7
Norge	17,2	10,8	8,7	5,7	3,2	3,1
Euroområdet	-1,7	-3,0	-2,6	-2,1	-1,8	-1,4
<i>Utenriksøkonomi (Driftsbalanse i % av BNP)</i>						
Tyskland	5,6	6,8	7,4	8,6	9,2	8,5
Storbritannia	-2,4	-4,5	-5,1	-5,2	-5,9	-5,3
Norge	15,1	10,2	11,9	9,0	5,1	5,1
Euroområdet	0,1	2,9	3,1	3,8	3,8	3,6

Datakilde: OECD Economic Outlook 99 (jun. 2016); SSB for BNP-vekst i Fastlands-Norge (juni 2016).

6. SKATTENIVÅ OG STATSFINANSER

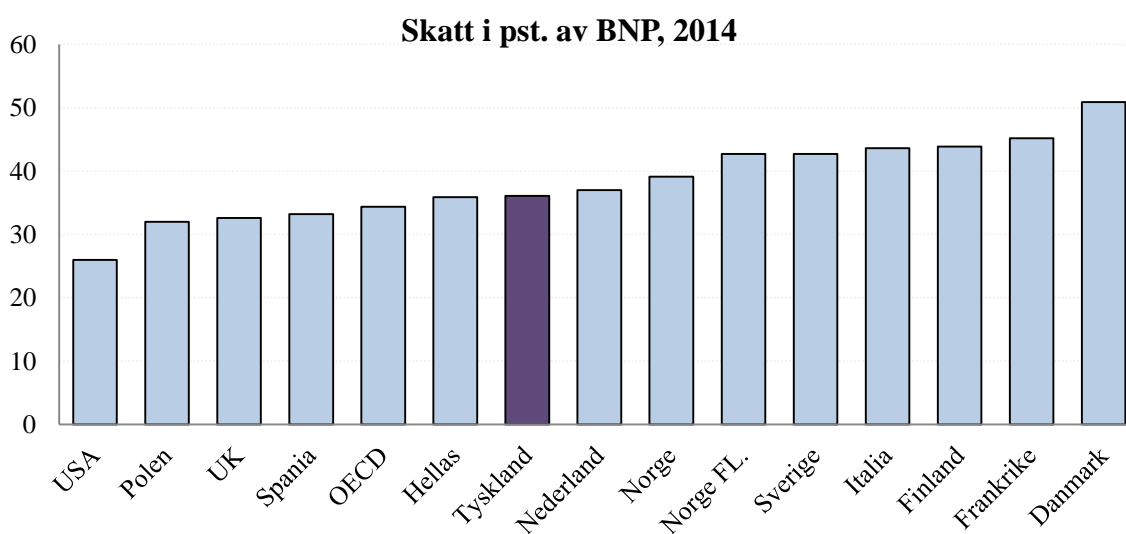
I dag er Tyskland et av de få land i OECD-området som kan vise til overskudd på statsfinansene. I gjennomsnitt hadde OECD-landene i 2015 et budsjettunderskudd på 3,3 pst. av BNP - en markant forbedring fra nivået på 7,9 pst. av BNP i 2010.

Kilde: OECD Economic Outlook nr. 99, jun.2016.

Tysklands offentlige bruttogjeld utgjør nå om lag 75 pst. av BNP og litt over 40 pst. i netto.

Det samlede skattenivået i Tyskland er på gjennomsnittet i Europa, men klart høyere enn i USA.

Kilde: OECD